

– inson tanasini (tatuirovka) bezashga mo‘ljallangan naqshga aytiladi.

Naqsh o‘zining kelib chiqishi, vazifasi va mazmuniga qarab bir necha turlarga birlashtiriladi.

To‘qimachilik mahsulotlarining naqshlari xilma-xilligini quyidagilar orqali ifoda etish mumkin:

Texnik naqsh – bu naqshning yuzaga kelishi insonlarning mehnat faoliyati bilan bog‘liq, buning sababi ular hayot kechirishi davomida loydan yasalgan sopol idishlar, maishiy anjomlar va matolar yuzasiga turli xil shakl va chiziqlar bilan bezak berishgan. Bu xil ko‘rinishga ega bo‘lgan naqshga texnik naqsh deyiladi.

Ramziy naqsh – bu naqshning paydo bo‘lishi qadim zamonlarda insonlar yashagan joylaridagi bilim sharoitlari, tabiat va hayvonot dunyosi, o‘simliklar, atrof-muhit bilan bog‘liq. Odamlar atrofidagi tabiatni ko‘rib, tahlil qilib tasvirlashga urinishgan. Shu tasvirlarning har biri alohida ramz, belgilarni bildirgani uchun ramziy naqshlar vujudga kelgan.

Geometrik naqsh – texnik va ramziy naqshlarning murakkab kombinatsiyalari asosida, ya‘ni turli xil chiziqlar, doiralar, shakllar uyg‘unlashuvi zaminida geometrik naqsh paydo bo‘ldi. Shu tariqa bu naqsh o‘zining estetik go‘zalligi va nafisligi tufayli tobora rivojlanib bordi.

O‘simlik naqshi – har bir xalq o‘zini o‘rab turgan o‘simlik dunyosidan kelib chiqqan holda turli xil gullar, daraxtlar, butalar qo‘yingki barcha o‘simliklarni tasvirlashgan. Yaponiya va Xitoyliklarning xush ko‘rgan guli xrizontema, Hindistonda – loviya o‘simligi, Iroqda – chinnigul, Rossiya – kungaboqar, moychechak va hokazo bularga misol bo‘la oladi. O‘rta asrlarda uzum zangi, kechki gotikada anor mevasi, barokko davrida lola va pion guli ommabop bo‘lgan. XVIII asrda atirgul ustunlik qiladi, modern yo‘nalishi gullagan vaqtida liliya va iris oldingi planga suriladi.

Kalliografik naqsh – bu naqshning asosida harflar va matndan shakllantirilgan tasvir yotadi, ya‘ni harflarning o‘zaro simmetriyasi, ritmi va joylashuvining go‘zalligi va jozibaligi bilan diqqatni jalb qiladi. Kalliografik naqsh asosan Xitoy, Yaponiya davlatlari va arab mamlakatlarida ko‘proq qo‘llanilgan.

Fantastik naqsh – bu naqshning vujudga kelishi ko‘proq afsonaviy va mifologik hayvonlar, jonzorlar hayotidan o‘ylab topilgan tasviriy san’atdir. Bu ornament ko‘proq qadimgi Sharq (Misr, Eron, Xitoy, Hindiston, Rim) mamlakatlarida qo‘llanilgan.

Astral naqsh - («astra» - yulduz so‘zidan olingan) - bu naqsh o‘z nomi bilan ma‘lum bo‘lib, ya‘ni samo jismlari, osmon, quyosh, bulut va yulduzlarni tasvir etish ular orqali bezak, naqsh yaratishdir. Bu san’at ko‘proq Yaponiya va Xitoyda rivojlangan.

Tabiatni tasvirlash naqshi – bu naqsh tez-tez Yaponiya va Xitoy to‘qimachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishda ishlatilgan va hozirgi kungacha ishlatilmoqda.

Hayvonot naqshi – bu ko‘proq fantastik naqshga yaqin bo‘lib, bunda qushlar, hayvonlar, turli xil jonzorlar orqali tasvirlanadi.

Narsa va buyumlar naqshi – bu naqshning tashkil qiluvchilari, ya‘ni asosi kundalik hayotdagi narsalar, harbiylarning buyumlari, musiqa va teatr san’atidir. Bu ornament antik Rim davrida paydo bo‘lib (uyg‘onish davri va borokko, rokoko, klassitsizm davrlarida) hozirgi kunda ham o‘z dolzarbligini va go‘zalligini yo‘qotmagan [3].

Matolarni bezash san’ati qadim zamonlarda vujudga kelgan. Inson o‘z kiyimlarini, tashqi qiyofasini go‘zal qilish zaruriyatini juda erta sezdi, chunki qadimda matodan kiyim-kechaklar yo‘q zamonda hindular o‘z badanlarini turli xil ranglar bilan naqshli usulida bezatishgan.

To‘quv dastgohi vujudga kelishi bilan insonning badiiy faoliyati mato yuzasini bezatish, ya‘ni naqsh hosil qilishga yo‘naltirilgan. Shu asnoda to‘qimachilik naqshlari vujudga keldi.

To‘qimachilik naqshlaridan o‘z navbatida trikotaj to‘qimasining naqshi ajralib chiqdi. Trikotaj matolarining naqshni geometrik shakllar yoki tasviriy san’at elementlarining qonuniyati asosida qarash mumkin. Bu naqshlar to‘qimaning turi, strukturalari, shakli va tuzilishiga bog‘liq bo‘lishi, ishlatilish sohasini inobatga oladi. Trikotaj to‘qimalarining naqshi xilma-xilligini badiiy, texnik va boshqa belgilar bo‘yicha tasniflash mumkin [6].

Naqshli matolarni quyidagi belgilar bo‘yicha ajratish mumkin:

- to‘qima ranglarning uyg‘unlashuvi;
- motivlarning boshlang‘ich tasviri;
- simmetriyasi va ritmi.

Trikotaj matosi naqshining yaratilishi badiiy bezash, texnologik, funksional va iqtisodiy talablaridan kelib chiqadi. Xilma-xilligiga va ishlatilishiga ko‘ra trikotaj matolarining loyihalashda bu talablar bajarilishi shart.

Shunday qilib, to‘qimachilikda trikotaj matosining naqshida san’at, ilm-fan va texnologiyaning o‘ziga xos bir-biriga mosligi namoyon bo‘ladi.

Adabiyotlar

1. Muqimov M.M. Trikotaj texnologiyasi. -T.: 2002.
2. Maksimova M.V. “To‘qishni o‘rganamiz”. -Toshkent: “Mehnat” 1988.
3. Малахова С.А. и др. Основы художественного оформления текстильных изделий. -М.: «Легпромбытиздат». 1988.
4. Нешатаев А.А., Гусейнов Г.М., Саватеева Г.Г. Художественное проектирование трикотажных полотен. -М.: «Легпромбытиздат», 1987.
5. Ismatullaeva X.Z., Abdullaeva A., Ismatullaeva M.Z. Maxsus materialshunoslik. -T.: “Iqtisod-moliya”, 2008. 375-b.
6. Ochilov T.A., Axmedov B. B., Toshpo‘latov S. Tikuvchilik materialshunosligi. - T.: TTESI, 2007. 192-b.

REZYUME. Maqolada naqshlarning tarixi, vazifalari, turli davrlardagi o‘ziga xos xususiyatlari, shuningdek, ularning mazmuniga xos bo‘lgan turlarga bo‘linishi haqida ma‘lumot berilgan. Bundan tashqari, uning to‘qimachilik sanoatidagi rolining ahamiyati keng talqin qilinadi.

РЕЗЮМЕ. В статье приведены сведения об истории возникновения узоров, их функциях, специфических характеристиках в разные периоды, а также их делении на типы, характерные для их содержания. Кроме того, широко интерпретируется значение его роли в текстильной промышленности.

SUMMARY. The article provides information about the history of patterns, their functions, their specific characteristics in different periods, as well as their division into types characteristic of their content. In addition, the significance of its role is widely interpreted in the textile industry.

BIOLOGIYA FANI O‘QITUVCHISI KASBIY KOMPETENSIYALARINING O‘ZIGA XOS JIHATLARI VA UNI MONITORING QILISH TEXNOLOGIYASI

S.R.Boynazarova – katta o‘qituvchi

Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti

Tayanch so‘zlar: o‘qituvchi, kompetensiya, ta‘lim, dars, maktab, o‘quv fani, monitoring, biologiya.

Ключевые слова: учитель, компетентность, образование, урок, школа, учебный предмет, мониторинг, биология.

Key words: teacher, competence, education, lesson, school, academic subject, monitoring, biology.

Biz umumiy o‘rta ta‘lim biologiya fani o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyalarini o‘rganishga kirishar ekanmiz, avvalo, zarur darajada kasbiy kompetensiyalarga ega

bo‘lgan o‘qituvchining kompetensiyaviy yondashuvni joriy etishi natijasida umumiy o‘rta ta‘lim maktabi bitiruvchisining shaxs sifatida qanday xususiyatlar va

sifatlarga ega bo'lishi lozimligi haqida mulohaza yuritimiz. Shu o'rinda kompetensiyaviy yondashuvning asosiy jihatlarga to'xtalib o'tish zarurati tug'iladi.

Xo'sh, kompetensiyaviy yondashuv nima? Biz bu borada turli mualliflarning talqinlariga to'xtalib, ular orasidan tadqiqot ishimiz maqsadlariga muvofiq tavsifni tanlash masalasiga to'xtalmaymiz, zero, keyingi mulohazalarimiz uchun kompetensiyaviy yondashuv haqidagi umumiy tasavvur yetarli, deb hisoblaymiz. Shunday qilib, kompetensiyaviy yondashuv – bu ta'lim maqsadlarini belgilash, ta'lim mundariyasini ishlab chiqish, ta'lim jarayonini tashkil etish va ta'lim natijalarini belgilash kabi vazifalarni bajarishda amal qilinadigan umumiy tamoyillarning yig'indisidir [1:3-15.] Bu tamoyillar quyidagilardan iborat:

-ta'lim mazmun-mohiyatining o'quvchi qobiliyatini rivojlantirishga qaratilganligi: bunda asosiy e'tibor o'quvchining o'z faoliyatidagi muammolarni o'z bilim, tajribasi va boshqa shaxsiy sifatlaridan foydalanish orqali hal etishi nazarda tutiladi;

-ta'lim mazmun-mohiyatining didaktik moslashuvchan tajribaga qaratilganligi: bunda bilishga oid, axloqiy, tafakkurli, ijtimoiy va boshqa turdagi muammolarni didaktik jihatdan hal etish ko'zda tutiladi;

-ta'lim jarayonini tashkil etishning shaxs ravnaqini ta'minlovchi sharoit yaratishga qaratilganligi: bu tamoyil o'quvchilarda bilim olish bilan bog'liq barcha masalalarni o'z shaxsiy sifatlarini namoyon qilish orqali hal etishga qaratilgan sharoitlar yaratishni nazarda tutadi;

-ta'lim natijalarini bosqichli baholash tamoyili: o'quvchilarning bilimlarini baholashda o'qitishning ma'lum bir bosqichida erishilgan natijalarga e'tibor qaratiladi [2:58].

O'qituvchining kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish samarasini ko'rsatuvchi bir qator ko'rsatkichlar mavjud bo'lib, ular o'quv jarayonida o'quvchi ko'rsatgan shaxsiy, metapredmetli va fan ichidagi natijalarda namoyon bo'ladi.

1. O'quvchining shaxsiy natijalari:

-davlat tilini grammatik va nutqiy jihatdan mukammal bilishi;

-milliy-ma'naviy merosi, tarixiy an'alarini hurmat qilishi;

-insonning eng oliy qadriyat ekanligini ongli ravishda his etishi;

-o'zining shaxsiy hayotida va jamiyatning istiqbolli ravnaqida bilimning muhimligini idrok etadigan, binobarin, bilim olishning usullarini mustaqil ravishda topa olish qobiliyatiga ega bo'lishi;

-o'z-o'zini rivojlantirish, uzluksiz ta'lim olish motivatsiyasiga ega bo'lishi;

-umumiy o'rta ta'lim dasturida nazarda tutilgan o'quv fanlarining bir-biriga bog'liq ekanligini, ularning bittasiga bee'tibor bo'lish umumiy takomilning mazmuniga putur yetkazishini idrok etadigan shaxs sifatida shakllanishi.

2. Metapredmetli natijalar:

-fanlararo ahamiyatga ega bo'lgan tushunchalar va universal o'quv harakatlari (boshqaruvchi, bilish, kommunikativ) o'zlashtirganligi;

-o'zlashtirgan bilimlar va bilim olish usullarini o'quv, bilish va ijtimoiy amaliyotda qo'llay olishi;

-o'quv faoliyatini mustaqil ravishda rejalashtirish va loyihalashtira olishi;

-o'z individual ta'lim traektoriyasini yaratishi.

3. Fan ichidagi natijalar o'quvchining:

-o'rganilayotgan fan sohasi (bizning misolimizda – biologiya fani)ga oid maxsus bilimlari;

-“darsdan – darsga” tartibi asosida fanga oid yangi atamalar, tayanch tushunchalar, bilim olishning yangi metod va usullarini o'zlashtirib borishi;

-o'quv fani doirasidagi yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun amalga oshiradigan faoliyat turlarini yangilab, takomillashtirib borishi;

-o'quv fani sohasida o'zlashtirgan bilimlarini o'quv, o'quv-loyihalashtirish va ijtimoiy-loyiha amaliyotlarida qo'llay bilishi;

-o'quvchida fan doirasidagi asosiy qonunlar, qonuniyatlar, ular o'rtasidagi bog'liqliklar bo'yicha ilmiy tafakkurning shakllanishi.

Shu tariqa, kompetensiyaviy yondashuv asbtraktli-nazariv bilimlarni o'zlashtirishni nazarda tutuvchi an'anaviy yondashuvlarning muqobili o'laroq, o'qitishi amaliyotiga ioriv etildi va o'zlashtirilgan bilimlarning turli havotiv vazivatlarda qo'llanilishi uchun sharoit varatdi. O'zlashtirilgan bilimlarni qo'llash uchun vazivatlarining mavjudligi va o'quvchida mazkur vazivatlarida to'g'ri vo'l tutish mahoratining shakllanganligi kompetensiyaviy yondashuvning eng asosiv shartidir [3:82].

Kompetensiyaviy yondashuvni ioriv etish samaradorligi o'qituvchi kasbiv kompetensivalarining tuzilmaviv iihatdan mukammalligi va undagi har bir komponentning rivojlanganlik darajasi, shuningdek, o'quvchilarning faolligi kabi faktorlarga bog'liq.

O'qituvchi kompetensiyaviy yondashuvni joriy etishi uchun uning bir qator tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi talab etiladi. Aytish kerakki, tayanch kompetensiyalar o'qituvchining o'z faoliyatini uzluksiz bilim olish tamoyili asosida tashkil etib, mazmunan yangi kasbiv kompetensiyalarni o'zlashtirib borishi uchun tayanch vazifasini o'taydi. Shunday qilib, biz o'qituvchining tayanch kompetensiyalari qatoriga quyidagilarni kiritamiz:

1. O'rganish. Bu tayanch kompetensiya:

-mavjud hayotiy va ta'limiy tajribalaridan bilim, ko'nikma, malaka manbasi sifatida foylana olish;

-o'z faoliyati davomila o'zlashtirgan bilimlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni idrok etish;

-o'rganish, yangi bilimlar va ularning manbalarini topishga qaratilgan o'z usul va yo'llariga ega bo'lish kabi harakatlarni uzviy va izchil amalga oshirish natijasida shakllanadi, rivojlana boradi.

2. Izlash. Bu tayanch kompetensiyaning rivojlanishi uchun zarur bo'ladigan omillar:

-atrofdagilar bilan doimiy muloqotda bo'lish;

-fan sohasidagi suhbatlarda faollik ko'rsatish;

-hujjatlar, AKT vositalaridan foydalana bilish;

-bilim olish uchun muhim bo'lgan manbalarni tasniflash, eng muhim manbalarni tanlay bilish.

3. O'ylash va tasavvur qilish. Bu tayanch kompetensiya o'qituvchining:

-o'tgan va joriy hodisalar o'rtasidagi aloqador jihatlarni anglash;

-jamiyat rivojidagi u yoki bu aspektga tanqidiy-tahlili munosabatda bo'lish;

-axborotga bilim manbai sifatida qarash (har qanday axborotni tahlil etib, uni bilimga aylantirish va bilimni axborot tariqasida qabul qilish) amalga oshirish mahorati negizida rivojlanadi;

-o'z xatti-harakatlarini qat'iyat va ishonch bilan amalga oshirish;

-bahs-munozaralarda faollik ko'rsatish va ularni o'z bilimlarini kengaytirish vositasi sifatida qabul qilish kabi amaliy va emotsional-psixik harakatlarni qat'iyat bilan amalga oshirishi natijasida shakllanadi.

4. Hamkorlikni yo'lga qo'yish. Bu tayanch kompetensiyaning rivojlanishi uchun:

-o'quvchilardan iborat guruh va jamoada faoliyatni samarali, o'z maqsadlari uchun manfaatli tarzda yo'lga qo'yish;

-o'quv vaziyatlari, pedagogik muammolar, o'quvchilarning bahs-munozalarini hal etishda tezkorlik bilan maqbul qarorlar chiqarish;

-tajribali o'qituvchilarning ish usullarini o'rganish (dars tahlillari, ochiq darslarda faollik) va hokazo sharoitlar zarur.

5. Faoliyatni maqbul tashkil etish. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

-loyihalar ishlab chiqish;

-mas'uliyatni his etish;

-jamoaning umumiy ravnaqi uchun o'z qo'shgan hissasini tanqidiy-tahliliy muhokama qilish;

-yangi texnologiyalar, innovatsiyalar, o'qitishning yangi metod, shakl, vositalarini tezkorlik bilan o'zlashtirish va ularni o'z tajribasi bilan boyitish;

-modellashtirish va loyihalashtirish vositalaridan samarali foydalanish.

6. Moslashuvchanlik. Bu tayanch kompetensiyasi shakllanishi va davomli rivojlanishi uchun o'qituvchi:

-yangi AKT, kompyuter, multimedia vositalaridan foydalana bilish;

-fan sohasidagi kashfiyotlar va yangiliklarni tezda o'zlashtirish hamda ulardan o'quv jarayonida foydalanish;

-faoliyati davomida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni mustaqil ravishda bartaraf eta olish kabi boshlang'ich mahoratlar muhimdir [4:6-11].

Sanab o'tilgan tayanch kasbiy kompetensiyalarning rivojlanishi natijasida o'qituvchida shakllanadigan asosiy kasbiy kompetensiyalar va ularning qisqacha tavsifi quyida jadvalda ko'rsatib o'tilgan.

Biz biologiya fani o'qituvchisining o'quv jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etishida namoyon etishi

lozim bo'lgan kasbiy kompetensiyalari haqida yetarlicha tasavvurga ega bo'lganimizdan so'ng, bu kompetensiyalarning darajasini aniqlashtirish masalasini hal etishimiz lozim bo'ladi. Tadqiqot ishmiz mavzusidan kelib chiqib, ta'lim tizimidagi monitoring tushunchasining milliy ta'limda e'tirof etilgan manbada berilgan ta'rifidan foydalanamiz.

Ya'ni, Monitoring – muayyan voqelikni tekshiruvchi, nazorat etuvchi va uning natijalarini umumlashtiruvchi jarayon [5].

O'qituvchining kasbiy kompetensiyalari shakllanganlik darajasini monitoring qilish uchun quyidagi jadvaldan foydalanishni tavsiya qilamiz.

O'qituvchi kasbiy kompetensiyalarining shakllanganlik va rivojlanganlik darajasini yuqoridagi jadvalda ko'rsatib o'tilgan sifat, qobiliyat va mahoratlarining namoyon bo'lish sharoitlari orqali monitoring qilishni samarali tarzda tashkil etish uchun ularni baholash bo'yicha mezon ishlab chiqilishi lozim, deb hisoblaymiz. Biz tadqiqotimizning ikkinchi faslida o'qituvchi kasbiy kompetensiyalarini baholashning mavjud mezonlarini yangilangan ta'lim paradigmalari sharoitida shakllangan talablardan kelib chiqib, qayta ishlashni hamda mavjud sharoitlarni hisobga olgan holda ayrim o'zgartirishlar kiritishni maqsad qilganmiz.

Adabiyotlar

1. Зеер Э.Ф. Компетентностный подход как фактор реализации инновационного образования // Образование и наука. Известия Уральского РАО. 2011. № 8. Зеер Э.Ф. Компетентностный подход как фактор реализации инновационного образования. // Образование и наука. Известия Уральского РАО. 2011. № 8.
2. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании. // Школьные технологии. 2004. № 5. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании. // Школьные технологии. 2004. № 5.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. //Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы». -М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2004.
4. Игошев Б.М. Современное образование: проблемы и решения. // Альма Матер. 2011. № 10.
5. Педагогик атамалар луғати. –Тошкент: 2008.

REZYUME. Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktabining jahon standartlari ta'lim tizimiga javob beradigan biologiya fani o'qituvchining kasbiy kompetensiyalari hamda ta'lim jarayonini tashkil etishda biologiya fanining ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье говорится о профессиональных компетенциях учителя биологии, соответствующих мировым стандартам системы образования общеобразовательной школы и о значении биологии в организации учебного процесса.

SUMMARY. This article talks about the professional competencies of a biology teacher who meets the world standards education system of a general secondary school and the importance of biology in the organization of the educational process.

МЕТОДИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГА: СУЩНОСТЬ И ДИАГНОСТИКА

А.Джанабаева – докторант

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

М.Б.Уразова – доктор педагогических наук, профессор

Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами

Таянч сўзлар: касбий компетенция, методик компетенция, ўқитувчи, методик компетенция таркиби, методик компетенция даражалари.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, методическая компетентность, педагог, структура методической компетентности, уровни методической компетентности.

Key words: professional competence, methodical competence, teacher, structure of methodical competence, levels of methodical competence.

Понятие «методическая компетентность» приобретает в последнее время всё большую актуальность в связи со стремлением вырастить поколение, способное разобраться в огромном потоке разного рода информации. Реализация потребностей современного общества в системе образования невозможна без качественной подготовки педагогов, обладающих методической компетентностью.

Т.К. Клименко трактует её как вид профессиональной компетентности, и систему знаний, умений и навыков, необходимых для эффективного осуществления профессиональной деятельности педагога.

В целом, методическая компетентность педагога - это процесс и результат овладения системой методических навыков, знаний, умений и готовность к их реали-

зации в профессиональной деятельности. Т.Н.Гущина определяет данную компетентность как совокупность методических знаний, операционно-методических и психолого-педагогических умений, формируемых в процессе профессиональной подготовки педагога, а также технологическую готовность профессионально использовать в учебном процессе современные коммуникативные и информационные технологии, методики и приёмы, адаптируя их к различным педагогическим ситуациям [1].

Методическая компетентность формирует ценностные ориентиры педагога, его готовность к творческой самореализации в педагогической деятельности, а также определяет способность к методической рефлексии, умение критически оценивать и переосмысливать каче-